

Отже, ідеї естетико-художньої концепції футуристів, були активно задіяні в європейському та українському мистецтві першої третини ХХ століття. Мистецький експеримент футуристів за своєю суттю був яскравим втіленням модерністського мистецького експерименту. У мистецькій практиці модерністський мистецький експеримент постав як метод художньої творчості, що випробовував та моделював різноманітні засоби та способи творення, складові творчого процесу та художнього образу задля впровадження нового замість усталеного, загальноприйнятого.

Різнорамне експериментування чи із засобами, чи із способами творення, ґрунтувалося на відведенні пріоритетної ролі, наданні особливого значення котромусь із засобів чи методів творення та наділенні його особливими функціями. Концептуальне різноманіття експериментувань із формою наводить на думку, що форма, як засіб творення художнього образу, є настільки гнучкою та місткою, що якась одна концепція усіх видозмін форми не була б здатна охопити. Тому футуризм, кубізм, абстракціонізм (ними аж ніяк не вичерпується список «ізмів», що експериментували з формою), кожен своїм шляхом, виявляв здатність форми визначати всі інші образотворчі засоби в художньому творі.

Варто зауважити, що і західно-європейські, і українські футуристи у своїх художньо-естетичних концепціях, теоретичних працях та статтях активно користувалися поняттям експерименту. Тож, і теоретичні концепції, і художні твори цього періоду мали експериментальний характер, бо поставали за допомогою експериментального методу творення нового.

Список використаних джерел

1. Бердяев Н. Кризис искусства // Бердяев Н. Кризис искусства. (Reprintnoe izdanie). – М.: СП Интерпринт, 1990. – С.3–28.
2. Льницький О. Український футуризм (1914–1930). – Львів: Літопис, 2003. – 456 с.
3. Малевич К. Кубо-футуризм // Малевич К. Собрание сочинений в пяти томах. – М.: Гилея, 1998. – Т.2. – С.215–225.
4. Маринетти Ф. Т. Первый манифест футуризма // Называть вещи своими именами. – М.: Прогресс, 1986. – С.158–162.
5. Маринетти Ф. Т. Технический манифест футуристической литературы // Называть вещи своими именами. – М.: Прогресс, 1986. – С.163–168.
6. Павличко С. Теорія літератури. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 679 с.
7. Полторацький О. З книги життя. Михайль Семенко та «Нова генерація» // Вітчизна. – К., 1966. – №11. – С.193–200.
8. Семенко М. Постановка питання в теорії мистецтва переходової доби. (Панфутуристичний манифест) // Лейтес А., Яшек Н. Десять років радянської літератури (1917–1927). – К.: ДВУ, 1928. – С.113–119.
9. Шкурупій Гео. Чому ми завжди на барикадах // Нова генерація. – Х., 1927. – №2. – С.30–34.
10. Boccioni Umberto, Carrà Carlo, Russolo Luigi, Balla Giacomo, and Severini Gino. Technical Manifesto of Futurist Painting. Available at: <http://users.softlab.ntua.gr/~dania/must/art/futurism/painters.html>
11. Pratella Balilla. The Manifesto of Futurist Musicians. Available at: <http://users.softlab.ntua.gr/~dania/must/art/futurism/musicians.html>
12. Russolo Luigi. The Art of Noises. Available at: <http://users.softlab.ntua.gr/~dania/must/art/futurism/noises.html>

References

1. Berdjaev N. Krizis iskusstva // Berdjaev N. Krizis iskusstva. (Reprintnoe izdanie). – М.: SP Interprint, 1990. – С.3–28.
2. Л'ницький О. Український футуризм (1914–1930). – Л'вів: Літопис, 2003. – 456 с.
3. Malevich K. Kubo-futurizm // Malevich K. Sbranie sochinenij v pjati tomah. – М.: Gileja, 1998. – Т.2. – С.215–225.
4. Marinetti F. T. Pervyj manifest futurizma // Nazyvati' veshhi svoimi imenami. – М.: Progress, 1986. – С.158–162.
5. Marinetti F. T. Tehnicheskij manifest futuristicheskoy literatury // Nazyvati' veshhi svoimi imenami. – М.: Progress, 1986. – С.163–168.

6. Pavlychko S. Teorija literatury. – К.: Vyd-vo Solomii' Pavlychko «Osnovy», 2002. – 679 s.

7. Poltorac'kyj O. Z knygy zhyttja. Myhajl' Semenko ta «Nova generacija» // Vitchyzna. – К., 1966. – №11. – С.193–200.

8. Semenko M. Postanovka pytannja v teorii' mystectva perehodovoi' doby. (Panfuturystychnyj manifest) // Lejtes A., Jashek N. Desjat' rokov radjans'koi' literatury (1917–1927). – К.: DVU, 1928. – С.113–119.

9. Shkurupij Geo. Chomu my zavzhdy na barykadah // Nova generacija. – Х., 1927. – №2. – С.30–34.

10. Boccioni Umberto, Carrà Carlo, Russolo Luigi, Balla Giacomo, and Severini Gino. Technical Manifesto of Futurist Painting. Available at: <http://users.softlab.ntua.gr/~dania/must/art/futurism/painters.html>

11. Pratella Balilla. The Manifesto of Futurist Musicians. Available at: <http://users.softlab.ntua.gr/~dania/must/art/futurism/musicians.html>

12. Russolo Luigi. The Art of Noises. Available at: <http://users.softlab.ntua.gr/~dania/must/art/futurism/noises.html>

Beniuk O. B., PhD, lecturer, department of philosophy, Kyiv National University of Culture and Art (Ukraine, Kyiv), obeniuk@gmail.com

Experiment in the European and Ukrainian Futurism

This article introduces the concept of «artistic experiment» into modern aesthetic and artistic discourse. I call your attention to the futurists' interpretation of modernist «artistic experiment» in their theoretical works and its implementation in practice. The goal of the artistic experiment in the epoch of modernism was to create the new, using all possible means. Futurists enthusiastically pursued experimentation in service of innovation. They not only declared but realized experimentation through form, dynamics (as components of artistic representation), techniques (augmenting the classical ones with the novel and often the innovative). It can even be said that the futurists were the first who in the artistic process strove to unite the seemingly disparate types of art. Such diverse artistic practices were theoretically justified in Ukrainian and other European futurist Manifestos and articles. The issues of experimentation, innovation and invention, revolutionary use of conventional methods of creativity and the addition of new technical means are repeatedly stipulated and conceptualized by the theorists of artistic-aesthetic concepts of futurism.

Keywords: artistic experiment, futurism, dynamics, innovation, modernism.

* * *

УДК 130.2:316.346.2–055.2]:64

Буланова-Дувалко Л. Ф.,
аспірантка, Національний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), demelza@list.ru

ЕСТЕТИКО-ФІЛОСОФСЬКІ ВИМІРИ ТРАНСФОРМАЦІЙ ЖІНОЧОСТІ У ПРОСТОРІ ДОМОГОСПОДАРСТВА

Проведено естетико-філософський аналіз сюжетної традиції виконання жінками домашньої роботи у межах західноєвропейської, американської та радянської візуальних культур. Методологічною основою дослідження є феміністична естетика як інтелектуальний напрям, що зосереджується на аналізі та критиці мистецтва з позицій феміністичної теорії. Охарактеризовано філософсько-світглядне підґрунтя природності виконання жінками домашньої роботи. Розглянуто вибрані твори з історії західноєвропейського мистецтва на момент сюжетної традиції приналежності жінки до приватного простору. Проаналізовано причини виникнення американського культурного міфу про «ідеальну домогосподарку» та його реалізації у дискурсах популярної культури та феміністичного мистецтва. Виокремлено основні тенденції самореалізації жіноцтва у просторі домогосподарства у межах комуністичної та соціалістичної ідеологій Радянського Союзу. Визначено теоретичні та практичні виміри феномену «другої зміни».

Ключові слова: феміністичність, домогосподарство, репродуктивна праця, феміністична естетика, друга зміна.

Репродуктивна праця жінки, яка складається з ведення домашнього господарства та догляду за дитиною, є однією з важливих функціональних складових, традиційно приписуваних категорії феміністичності. Тривалий час домашня праця лишалась предметом дослідження економічної та соціальної політики, подекуди історичних студій та інколи філософських розвідок. Проте, завдяки масовому виходу жінок на ринок праці у 1960-х роках фемінізм другої хвилі та феміністична естетика уможливили переосмислення традиційних уявлень про соціальні ролі чоловіків та жінок у межах філософії фемінізму, гендерної теорії та естетики. Однак, чимало

гендерних аспектів праці лишаються малодослідженими та потребують додаткового висвітлення. Зокрема, актуальним є звернення до історії реалізації фемінності у просторі домогосподарства та аналіз трансформацій, які відбулися у цій сфері за останні сімдесят років (період найбільшої активності феміністичного руху).

Одним з найбільш ефективних способів спровокувати філософську рефлексію щодо актуальних соціальних питань є відображення останніх у мистецьких творах, кінематографічній та телевізійній продукції. Відтак, вважаємо за доцільне проаналізувати сюжетну традицію виконання жінками домашньої роботи як відображення актуальної світоглядної ситуації у визначеному культурному середовищі.

Однією з властивостей патріархального владного порядку є протиставлення публічної сфери, як території самореалізації представників чоловічої статі, приватній сфері, що виступає простором життєдіяльності жінок. Осмислюючи причини тривалого обмеження реалізації жіноцтва винятково простором домогосподарства, розглянемо філософські трактування цього питання. Загалом, для західноєвропейської філософської думки характерною є стійка аргументація природності виконання жінками домашніх обов'язків та віднесення чоловічої активності до сфери політики та філософії.

Так, перші твердження про природність та необхідність гендерного розподілу праці знаходимо ще у Біблійних текстах: «Дружини, – слухайтеся чоловіків своїх, як лицює то в Господі! Чоловіки, – любіть дружин своїх, і не будьте суворі до них!» (Кол. 3:18–19). «Хто жінку чеснотну знайде? А ціна її більша від перел [...]. Шукає вона вовни й льону, і робить охоче своїми руками [...]. І встане вона ще вночі, і видасть для дому свого поживу, а порядок служницям своїм [...]. Вона розуміє, що добра робота її, і світильник її не погасне вночі. Вона руки свої простягає до прядки, а долоні її веретено тримають [...]. Холоду в домі своїм не боїться вона, бо подвійно одягнений ввесь її двір. Килими поробила собі, вісон та кармазин – убрання її. Чоловік її знаний при брамах, як сидить він із старшими краю» (Пр. 31:10–23). «Отож–бо, я хочу, щоб молодші [вдови] заміж виходили, родили дітей, домом рядили...» (1 Тим. 5:14 с. 1104). «[...] щоб навчали жінок молодих любити своїх чоловіків, любити дітей, щоб були помірковані, чисті, господарні, добрі, слухняні своїм чоловікам, щоб не зневажалось Боже Слово» (Тит 2:4–5, с. 1108).

Плагон описує приватну сферу як винятково жіночу, протиставляючи духовний, космічний ерос, ототожнюваний із чоловічим началом та реалізований у філософії, грубо–чуттєвому еросу, асоційований із жіночим та втілюваний у повсякденному побуті [14, с. 89–90]. У свою чергу, Аристотель провадить думку, що «основне призначення жінки полягає у тому, щоб служити чоловіку, приносячи різноманітну користь у сім'ї та державі» [4, с. 395], тим самим стверджуючи сферу приватного як сферу жіночого. На думку С. Жерьобкіна, «Та форма громадської участі жінок, яку пропонує Аристотель, визначає жінок винятково у термінах домашнього господарства, патріархальної сім'ї та фактично посилює авторитет чоловічої влади у сім'ї» [4, с. 395].

Подальше закріплення гендерного розподілу праці та сфер реалізації знаходимо у Декарта, що протиставляє

«абстрактний розум і досягнення об'єктивного знання [як сфери] «людини розумної» з «практичним розумом, необхідним для задоволення потреб повсякденного життя, [що] стає цариною жінок» [1, с. 49]. Руссо, у свою чергу, вважає «патріархальну сім'ю єдино можливою сферою реалізації жіночої суб'єктивності» [4, с. 405]. Погляди Джона Дьюї, який у нашій філософській розвідці репрезентує прагматизм, також зазнають феміністичної критики через «ідеалізацію хатньої сфери діяльності» [1, с. 85].

Попри яскраво виражений андроцентризм патріархальної філософської традиції у питанні гендерного розподілу праці погляди деяких філософів різко відрізняються від описаної тенденції. Зокрема, варто назвати «ставлення Джона Лока до праці як підстави для майнових прав, Гегелевий опис самосвідомості, якої раб досягає через працю, і ставлення Джона Дьюї до ручної праці (пов'язане з його наголосом на досвіді як джерелі взаєморозуміння» [1, с. 532].

Дещо суперечливою для феміністичного аналізу праці є марксистська філософія, так як попри Марксове визнання репродуктивної праці як важливої умови для «виживання індивідів і виду» [1, с. 533] та її переважного виконання жінками, обґрунтуванням такого розподілу для Маркса та Енгельса є «природний розподіл праці у сім'ї, що склався завдяки природним задаткам (наприклад, фізичній силі)» [11, с. 30]. Серед феміністів марксистської орієнтації також немає одностайності щодо оцінки важливості репродуктивної праці. Так, Анжела Девіс описувала домашню працю як «невидиму, повторну, що виснажує, непродуктивну [та] нетворчу» [1, с. 533], а Елісон Джагер та Вільям Макбрайд, у свою чергу, критикуючи марксистську категорію «виробництва», вважають «класичне марксистське розрізнення між виробництвом і відтворенням образливим і з чоловічим упередженням» [1, с. 533].

Ханна Арендт, полемізуючи із Марксовою теорією праці у своїй книзі «Vita activa, або про діяльнісне життя», наполягає на існуванні двох типів дихотомії публічного та приватного, що відповідають політичному простору та сфері домогосподарства, хронологічно поділяючи їх «до Нового часу та після». Зокрема, перший вид бінарної опозиції цих областей людської діяльності бере свій початок від античного міста–держави, у якому існував чіткий розподіл робочих обов'язків на чоловічі та жіночі: «Грецьке розрізнення функцій на чоловічі та жіночі [...] проходить між проведенням життя ззовні, у світі, та всередині, у домашніх стінах [10, VII:22]. Тільки життя у світі є гідним людини; про розподіл праці мова могла йти, тільки якби чоловік та жінка виявились людьми у рівній мірі, а подібна рівність між чоловіком та жінкою була неможливою» [2, с. 63].

Крім того, Арендт додає, що «Аристотель у «Політиці» обговорює жінок та рабів разом. Вони належать до однакової категорії... Їхній ранг у житті таким чином визначався їхнім народженням у набагато меншій мірі, ніж їхньою «функцією» [2, с. 94]. Таким чином, мислителька переконливо заперечує аристотелівський природний поділ праці відповідно до вроджених здібностей представників різних статей. Прикметно, що звертаючись до світоглядних трансформацій, які відбулись у західноєвропейському суспільстві у Новий час, Ханна Арендт пояснює збереження традиції ототожнення

жіноцтва із сферою приватного тілесним характером даної сфери як прихованої, інтимної: «Це причина, чому [...] жінки, які прямо своїм тілом забезпечують фізичне продовження роду, тримаються під замком» [2, с. 94].

Звертаючись до історії мистецтва, можна знайти чимало художніх прикладів, у яких оспівується та заохочується жіноча домашня праця, що свідчить про андроцентричний та патріархальний характер класичної естетики. Зокрема, для жанровому живопису Жан-Батіста Сімеона Шардена притаманно зображення «поезії домашнього вогнища» через звернення до образів жінок, чийми професійними або соціальними обов'язками є виконання домашньої роботи: «Праля» (1730–40), «Працьовита мати» (1740), «Рознощиця» (1739), «Кухарка, яка чистить ріпу» (1773), «В'язальниця» (1735–1736). Зображуючи скромних матерів, сповнених турбот про дітей та господарство, старанних ділових служниць, художник стверджує таку складову стереотипного образу фемінності як вроджена схильність жінок до виконання домашньої роботи, а також створює позитивний образ цих рутинних та одноманітних обов'язків.

Серед інших живописних творів, у яких митці звертались до репрезентації «традиційного» досвіду жіночого буття у стверджувальному та заохочувальному дусі варто назвати такі картини: «Молочниця» (1657–58) Яна Вермера, «Жінка з дитиною у коморі» (1658) та «Жінка з корзинкою бобів у городі» (1651) Пітера де Хоха, «Прасуючи одяг з Карузо» Чарльза Висоцькі, «Покоївка леді пере білизну» (1765–82) Генрі Морланда, «Общипування гуся» та «Обмін новинами» (1904) Ежена де Блааса та багато інших.

Кардинальні зміни у прийнятті природності виконання жінками репродуктивної праці відбулись у ХХ столітті разом з розвитком феміністичного руху та появою таких інтелектуальних течій як феміністична філософія та естетика, що підготували теоретичну базу для переосмислення традиційних гендерних ролей та спробували звільнити жіноцтво від тягара домогосподарства. Пропонуємо на прикладі двох культурних дискурсів – Сполучених Штатів Америки та Радянського Союзу – детально розглянути протилежні тенденції у ствердженні фемінності через самореалізацію жінок у просторі домогосподарства.

Зокрема, першою феміністичною працею, що досліджувала такий соціальний феномен післявоєнних США як «повернення жінок додому, назад до сім'ї», стала «Загадка жіночості» (1963) Бетті Фрідан. Дослідниця успішно деконструювала міф про ідеальну домогосподарку, єдине покликання якої у житті полягає у тому, щоб бути дружиною та матір'ю. Відштовхуючись від власного досвіду кризи ідентичності, Фрідан опитала численних респонденток, що також переживали «проблему, яка не має назви»: «Більше не можна не помічати того внутрішнього голосу жінки, який говорить: «Мені необхідно дещо більше, ніж мій чоловік, мої діти, мій будинок» [16]. Шлях звільнення, запропонований Фрідан, що може вважатися тільки частковим рішенням проблеми, полягав у реалізації свого людського потенціалу через здобуття вищої освіти та розвиток кар'єри у поєднанні із повноцінним материнством та виконанням подружніх обов'язків, що пізніше призвело до появи проблеми під назвою «друга зміна», яку ми розглянемо трохи пізніше.

Цікаво, що механізмами трансляції нового міфу про ідеальну американську домогосподарку, який виник

після Другої світової війни як спосіб повернення жінок із професійного простору до приватного задля появи робочих місць для чоловіків, були обрані найсучасніші медіа популярної культури: телебачення, радіо програми, жіночі журнали та рекламна продукція.

Зокрема, дослідниця феміністичного прямування Ванесса Мартінс Лемб так описує цей ідеологічний поворот у американських журналах на прикладі еволюції їхнього змісту: «У 1920–х у журналі «Ladies Home Journal» була надрукована стаття про письменників, що формують американську літературу; у 1932 році до видання «Woman's Home Companion» увійшов матеріал про основні питання тогорічної президентської кампанії. На початку 1950–х на зміну культурним та політичним темам прийшли шлюбні поради психологів, рецепти для званих вечерь та поради з декорування оселі» [19, с. 20].

Хочемо звернути увагу на два важливі аспекти зародження та функціонування американського міфу про «ідеальну домогосподарку», які мали вплив на подальше становлення феномену фемінності у ХХ та ХХІ столітті: орієнтація на консьюмеризм та звернення до раніше мало залученої суспільної групи дівчат–підлітків.

Так, окрім необхідності повернення робочих місць чоловікам–ветеранам Другої світової війни, другим важливим економічним фактором розповсюдження ідеології природності жіночої самореалізації у приватному просторі стали нововідкриті перспективи розвитку ринку товарів домашнього вжитку, серед яких головне місце посіли електричні прилади. Новою «філософією» жіноцтва стали професіоналізація домашньої роботи та поява «науки про домогосподарство», основними принципами якої стало застосування наукового підходу у питаннях прибирання, готування їжі та виховання дітей [19, с. 24]. Інструментом трансляції зазначених ідей стала реклама, а метою їхнього розповсюдження: прищеплення жіноцтву почуття важливості та складності виконання домашньої роботи, а також інтенсивний розвиток консьюмеристського способу життя.

Звертаючись до питання виділення у 1950–х роках суспільної групи дівчат–тінейджерів в якості окремої цільової аудиторії ринку, зазначимо, що це явище мало значний вплив на ствердження практики набуття фемінності в якості суспільної, відмінної для різних вікових груп та такої, що протиставляє різні покоління жінок: «Одночасно з тим як творці прикрас для волосся Ріхіе, підводки для очей Maybeline, шампуню Врек та фільму «Пляжні ігри» посилювали образи нас в якості симпатичних, легковажних дівчат, мас–медіа продукувала популярну культуру дівчат–підлітків, яка складалась з пісень, кінострічок, телевізійних шоу та журналів, що разом культивували у нас самосвідомість, відчуття власної важливості, відмінності та навіть протестні настрої» [17, с. 14].

Описані нами культурні процеси закономірно отримали не тільки феміністично–філософську, а й мистецьку рефлексію, створюючи простір для критичного осмислення феномену «ідеальної домогосподарки» та нормативної фемінності. Зокрема, звернімося до таких творів як відео–перформанс «Семіотика кухні» (1975) Марти Рослер, а також проект «Womanhouse» Джуді Чикаго та Міріам Шапіро, що став одночасно і перформансом, і інсталяцією. Спільною темою цих робіт є репресивний характер простору житлового будинку, у якому чітко проступає гендерне маркування.

Так, наприклад, Марта Рослер знімає своє відео звернення на кухні – «традиційно жіночому царстві», демонструючи та називаючи різне кулінарне приладдя в алфавітному порядку. Презентація атрибутів жіночого повсякдення супроводжується вельми агресивними рухами, що натякають на войовничий дух феміністичної боротьби за звільнення жіноцтва від багатовікового гніту домашнього рабства: «Для демонстрації належного користування виделкою вона затискає її у кулаці й буквально прохромлює повітря. Коли вона «використовує» черпак, то перемішує уявний суп і потім вихлюпує його за рамки кадру» [15, с. 91].

Схожого вектору дотримуються у своїй інсталяції «Будинок жінок» (1972) Джуді Чикаго та Міріам Шапіро, що залучили значну кількість авторок до створення специфічно жіночого будинку з 17 кімнатами, кожна з яких символізує певний аспект жіночого буття: менструальна ванна кімната, комора для взуття, весільні сходи, поживна кухня, ванна кімната губної помади, комора для білизни, кімната лялькового будиночка, простір, сплетений гачком, та декілька інших. Безумовно, інтенцією авторок було відобразити повсякденний досвід жіночого життя, що міцно ув'язнює жінок в їхніх будинках.

Ще одним програмним твором Джуді Чикаго є інсталяція «Звана вечеря» (1974–1979), вишуканими стравами якої стали постаті 39 видатних жінок різних історичних періодів, чії здобутки були забуті або недооцінені. Візуалізацією цих героїнь стало зображення їх через образи жіночих статевих органів, нанесених на поверхню тарілок, якими був заставлений стіл трикутної форми. Об'єктивуючи тіла цих жінок, Чикаго не тільки унаочнює традицію знецінення жіночих досягнень, а й торкається питання виконання домашніх обов'язків, самостійно сервіруючи стіл на поталу андроцентричній ідеології: «Мова йде про ціну, які жінки заплатили за участь у вечері: їх принесли в жертву, перетворили на їжу, річ, предмет чужого використання» [12].

Цікаво, що образ ідеальної домогосподарки і досі є актуальним культурним міфом у США, щораз зринаючи у сучасному кінематографі. Зокрема, назвімо такі ретроспективні фільми та телесеріали як «Плезантвіль» (1998, реж. Г. Росс), «Години» (2002, реж. С. Долдрі), «Вдалечині від раю» (2002, Т. Хейнс), «Посмішка Мона Лізи» (2003, реж. М. Ньюелл), «Безумці» (2007–2015), «Дорога змін» (2008, С. Мендес), «Прислуга» (2011, реж. Т. Тейлор), «Мілдред Пірс» (2011, реж. Т. Хейнс), сюжетна лінія яких торкається як реконструкції повсякдення американської дружини та матері 1950–1960-х рр., білої представниці середнього класу, так і подальшої деконструкції їхнього ідеального життя, відзначеного кризою ідентичності, пошуками себе та професійним зростанням.

Детально описавши найяскравіші тенденції репрезентації фемінності у американській культурі від середини минулого століття до 1970-х років, звернімося до абсолютно протилежного способу вирішення питання самореалізації жіноцтва у просторі домогосподарства, яке майже синхронно протікало на протилежному культурному полюсі – у СРСР, пізніше трансформувались у традицію так званої «другої зміни», досі актуальної як для Сполучених Штатів, так і країн Європи, а також Росії.

Комуністична та соціалістична ідеологія, що стала державотворчою для такого нового політичного актора

на міжнародній арені як Радянський Союз, не тільки обстоювала необхідність боротьби з імперіалістичним пригнобленням та важливість орієнтації на класові інтереси пролетаріату, а й стверджувала новий погляд щодо ролі жінки у громадянському та політичному житті. Зокрема, теоретична платформа державного забезпечення материнства та дитинства була представлена відомою російською революціонеркою Олександрою Коллонтай у її програмних працях та виступах: «Жінка–робітниця у сучасному суспільстві» (1908), «Жіночий день» (1913), «Сім'я та комуністична держава» (1918), «Хрест материнства та радянська республіка» (1918), «Доповідь про роботу серед жінок на VIII з'їзді РКП(б)» (1919).

У цих текстах авторка не тільки окреслює, наскільки змінилось становище жінки на початку ХХ століття з появою можливостей професійної діяльності: «...з того часу як жінка ступила на трудовий шлях, як праця її отримала визнання на світовому ринку, як жінки здобула у суспільстві значення самоцінної трудової одиниці, колишнє вікове безправ'я у суспільстві, колишнє поневолення у сім'ї, колишні пута, які сковували свободу її рухів, стали для неї удвічі гіркішими, удвічі нестерпнішими» [7]; але й обґрунтовує необхідність активних дій у питаннях «охорони та забезпечення проділь, законодавче нормування праці жінок, боротьба з проституцією, дитячою смертністю, вимоги політичних прав для жінок, поліпшення квартирних умов, боротьба з дорожнечено життя» [8, с. 110–111], а також будівництва «ясел, дитячих колоній, широкої мережі дитячих їдалень, палаців та будинків материнства» [8, с. 240], створення «мережі споживацьких комуністичних закладів» [8, с. 272] таких як громадські їдальні та пральні.

Метою усіх цих заходів, на думку ідеології радянського соціалізму, мало стати цілковите звільнення жінки від експлуататорської праці з виховання та догляду задля самореалізації у публічній професійній та революційній діяльності: «Робітниця повинна перестати бути господаркою у домі, що виконує невиробничу домашню роботу, вона повинна зробити свій внесок у загальнонародне господарство» [8, с. 272].

Подібні соціалістичні позиції лягли в основу такого яскравого художнього явища як архітектура конструктивізму, чия теоретична програма цілковито орієнтувалась на функціональність та утилітарний характер будівель для громадян нової країни. Одним з основних трендів конструктивістської архітектури стало усупільнення побуту, що реалізувалось у проектуванні та створенні таких типів споруд як фабрики–кухні, Палаці праці, будинки–комуни. Серед документів Мосради збереглися вимоги конкурсу для архітекторів на складання проєктів будинків для робітників, що був оголошений у 1925 році. Зокрема, однією з важливих вимог умов було наступне: «Населення будинку обслуговується загальною їдальнею, пральнею, яслами та дитячим садком. Ясла та дитячий садок обслуговують будинок до вечора» [13, с. 39].

Безумовно, проектування таких надзвичайно функціональних приміщень мало на меті не тільки нівелювати конфлікт між професійною зайнятістю жінки та виконанням нею репродуктивної праці «[Побут] тягне назад жінку, що вибивається із суспільного життя, який змусив не одну дівчину повернути організації свій комсомольський білет. Уявімо собі будинок–комуна з добре налагодженим комунальним харчуванням,

пранням, прибиранням, доглядом за дітьми, читальнями, культурботою...хіба не зникнуть самі собою кухонні сварки, поневолення жінки, бездоглядність дітей? [6, с. 7], а й у більшій мірі прищеплювати дух пролетарського колективізму, товариства та комуністичної системи побуту.

Проте подальший хід соціалістичної революції та неможливість повноцінної реалізації на практиці ідей комуністичної утопії сприяли поверненню до репресивних патріархальних обмежень: «Жінка може розглядатися як домогосподарка, як мати або як робітниця. У СРСР практично кожна жінка змушена була поєднати дві останні функції, але й першу функцію замість неї ніхто не виконував. Таким чином, на жінку лягало потрійне навантаження» [5].

Окреслений перехід від настроїв «звільнення жіноцтва від тягара побуту» у довоєнні роки до орієнтації на «радянська жінка однаково успішно впорається і в професійній сфері, і в материнстві, і в домогосподарстві» яскраво представлений у найбільш масовому і доступному з мистецтв СРСР – агітаційному та соціальному плакатах. До прикладу, такі взірці плакатного мистецтва як «Що дала Жовтнева революція робітниці та селянці» (1920, авт. М. В. Купріянов), «Звільнення робітниць є справою самих робітниць» (1921, авт. Ф. Лехт), «Жінка–робітниця, кооперація звільняє тебе з–під влади кухні та пічного горщика» (1923, авт. А. Н. Аршинов), «Розкріпачена жінка – будуй соціалізм!» (1926, авт. А. І. Страхів–Браславський), «Геть кухонне рабство! Даєш новий побут!» (1931, авт. Г. Шегаль), «Широкі розгортання мережі ясел, дитячих садків, їдалень та пралень забезпечить участь жінки у соціалістичному будівництві» (1931, авт. Є. С. Зернова), «8 березня – день повстання робітниць проти кухонного рабства» (1932, Б. Н. Дейкін), сповнені впевненістю у майбутньому, позбавленому старих обмежень та перепон, ідеями емансипації та закликами активної участі жіноцтва у громадських процесах при умові звільнення від гніту приватної сфери.

Проте, вже починаючи з 1938 року, вектор зображення жінки у плакатах змінюється: замість турботи про вирішення проблем самих героїнь на передній план висувається просякнутий пафосом заклик до активної діяльності задля добробуту країни, який залишає за кадром необхідність турботи про кожного окремого громадянина. Зокрема, такі плакати як «Слава рівноправній жінці СРСР» (1938, авт. Н. С. Пінус, М. І. Волкова), «Героїчній радянській жінці слава!» (1946, авт. Н. Н. Ватоліна), «Слава рівноправним жінкам СРСР!» (1950, авт. Б. Ф. Березовський), «Служимо народу!» (1950, авт. Т. Шубіна), «Розвивайте громадське птаховодство!» (1950, авт. Н. Смоляк), «Доярки, доб'ємось високих удоїв від кожної фуражної корови!» (1950, авт. Б. Зеленський), «У СРСР жінка–мати у пошані» (1953, авт. К. К. Іванов, В. М. Бріскін), «Польові роботи не чекають!» (1954, авт. В. Говорков), «Зберемо з цілини багатий урожай!» (1954, авт. В. Корєцький, К. Іванов, О. Савостюк, Б. Успенський), «Славімо жінку–мати!» (1956, Н. Терещенко), «Нашим трудівницям – любов та шана!» (1961, Н. Ватоліна). показують важливість особистого вкладу жіноцтва у розбудову економіки країни, а також демонструють результат таких зусиль, на який може розраховувати учасниця цього процесу: слава та визнання замість задоволення особистих потреб.

Проблема озвучена в ракурсі радянського дискурсу жіночого досвіду виконання хатньої роботи є складним явищем сучасної культури, яке потребує окремого розгляду.

Метафоричний вираз «друга зміна», що зазвичай використовується у сфері промисловості, уперше був вжитий соціологинею Арлі Хохшильд у її програмній праці «Друга зміна: батьки, що працюють, та домашня революція» (1989). Після ґрунтовного дослідження повсякденного життя американських сімей різних класів та різного достатку, у яких обидва партнери мають повноцінну оплачувану роботу, Хохшильд встановила, що сумарний час, який жінки витрачають на виконання домашньої роботи, складає цілодобовий 1 місяць на рік. Тільки 18 відсотків чоловіків у межах її дослідження порівну розділяли домашні обов'язки з дружинами і абсолютно ніхто не виконував більшої за свою дружину частки хатніх завдань. Крім того, було помічено, що «чоловіки говорять про свої домашні справи більше у термінах, що «подобається» і «не подобається» робити, що вони б взялися зробити, а що ні. У той час як жінки частіше розповідали про те, що необхідно зробити» [18, с. 289].

Проблема, якій дала назву Арлі Хохшильд, є актуальним питанням для більшості країн, адже за статистичними даними звіту «Жінки світу 2010», підготовленого департаментом економічних та соціальних питань ООН, в усьому світі жінки витрачають від двох до п'яти раз більше часу на виконання хатніх обов'язків, аніж чоловіки [20, с. 98–100]. Проте, окрім часових втрат неоплачувана домашня робота завдає представницям жіночої статі значної шкоди через обмеження можливостей для повноцінного працевлаштування, освіти, дозвілля, догляду за собою, соціальної та політичної діяльності.

Неоплачуваний характер роботи у «другу зміну», її всеохоплюючий характер призводить до знецінення важливості даної активності та сприяє пригнобленню жінок та їхній повній економічній залежності від чоловіків, попри те, що більшість частина жіноцтва вважає ведення домашнього господарства та догляд за дитиною працею, а не дозвіллям, чи хобі: «Хатня праця є особливо експлуататорською, коли її вимагають від працюючих жінок, заробіток яких входить до сукупного доходу подружжя, тим самим перетворюючись для жінки в неоплачувану «другу зміну» [1, с. 534].

Радянський кінематограф як важливий інструмент пропаганди швидко відреагував на нову соціальну ситуацію, у якій опинилась радянська жінка, представивши чимало кінострічок, у яких легітимізується подвійне навантаження жіноцтва, що мусить бути однаково успішним, як у публічній, так і приватній сфері. Зокрема, такі стрічки як «Весна на Зарічній вулиці» (1956, реж. М. Хуцєв, Ф. Міронер), «Здрастуй і прощай» (1973, реж. В. Мельников), «Службовий роман» (1977, реж. Е. Рязанов), «За сімейними обставинами» (1978, реж. О. Корєнев), «Вам і не снилось» (1980, реж. І. Фрез), «Не могу сказати «Прощай» (1982, реж. Б. Дуров), «Маленька Віра» (1988, реж. В. Пічул) рясніють прикладами успішного виконання жінками домашніх та професійних обов'язків. Деякі пострадянські фільми також успішно звертаються до сюжету поєднання жіноцтвом трудових активностей із доглядом за домом та сім'єю, пропонуючи спасіння не у рівноправному

розподілі обов'язків із своїм партнером, а у віднаходженні справжнього кохання: «Принцеса на бобах» (1997, реж. В. Новак), «Схід – Захід» (1999, реж. Р. Варньє), «Заздрість богів» (2000, реж. В. Меньшов).

Окремо хочемо відзначити культовий для пострадянського суспільства фільм «Москва слезам не вірить» (1980, реж. В. Меньшов), у якому відображено як усі емансипаційні досягнення головної героїні зводяться нанівець її бажанням перебувати у патріархальних стосунках. Зокрема, сцена із приготуванням обіду чоловіком показана із набагато більшим захватом, ніж рутинне виконання тих самих обов'язків жінкою, а порада для цієї успішної жінки, озвучена найкращою подругою, щодо вирішення питань самотності звучить наступним чином: «Заміж тобі треба... Хоча з твоєю посадою тобі зовсім складно буде, хіба тільки міністр неодружений трапить. Чоловіки ж не люблять, коли жінка вище за них стоїть».

Очевидно, що для сучасного американського суспільства побутування міфу про своєрідну супержінку, однаково успішну як у публічному, так і у приватному просторі, також є актуальним питанням, що потребує вирішення. Такого висновку можна дійти, ознайомившись із такими кінострічками та серіалами як «Секс і місто» (1998–2004), «Ерін Брокович» (2000, С. Содерберг), «Відчайдушні домогосподарки» (2004–2012), «Степфордські дружини» (2004, реж. Ф. Оз), «Як малі діти» (2006, реж. Т. Філд), «Материнство» (2009, реж. К. Дікманн), «Чого чекати, коли чекаєш на дитину» (2012, К. Джонс).

Чимало сучасних художніх творів феміністичного спрямування також концентруються на проблемі поєднання домашньої роботи з материнством. До прикладу назвімо роботи «Супермама» (2002) Ельжбети Яблонської та «Тигриці домашнього господарства» (2007) Анни Фабриціус. Фотографії обох мисткинь репрезентують штучний ідеал жінки–героїні, наділеної надзвичайними здібностями, що може легко поєднувати материнство, виконання домашньої роботи та професійні обов'язки. Зокрема, Яблонська акцентує увагу на образах американських супергероїв, які втілюють той комплекс умінь та навичок, необхідних сучасній жінки для успішного функціонування в усіх сферах свого життя. У той час як Фабриціус більше орієнтується на «стереотипний образ героїчної та сильної жінки, яка здатна себе захистити. Тільки у Фабриціус жінки захищають насамперед не себе, а «домашнє вогнище» [9].

Окремо варто відзначити роботу «Lifetime Game» (2013–2015) авторства Ксенії Гнилицької та Аліни Якубенко, у якій піднімається питання відповідності уявленим соціальним очікуванням. У даній відео роботі, яка знята у формі комп'ютерної гри, жінки виконують домашні справи, отримуючи віртуальні бонуси за кожне виконане завдання. Очевидно, що бажані бонуси існують тільки в уяві жінок, які таким чином реалізують свої спроби виконати всі рутинні завдання і отримати омріяний «лад» в домі, який існує протягом короткого проміжку часу, змінюючись новим обсягом невиконаних домашніх справ.

Прикметною також є серія ескізів Анни Звягінцевої «Каталог жіночої праці», у якій авторка зображує увесь спектр побутових активностей жінки, які виконуються в однаковій зігнутій позі. Візуалізуючи одноманітність та повторюваність домашньої роботи, Анна Звягінцева

торкається питання рутинності хатніх завдань, жіночої самореалізації як в цих процесах, так і загалом, а також соціальної цінності цих практик.

Можемо зробити висновок, що важливим внеском феміністичних студій є звернення до замовчуваного та ігнорованого жіночого досвіду виконання хатньої роботи, а також деконструкція патріархального сприйняття цієї діяльності як природної та апіорі жіночої. Крім того, послідовне вивчення сфери приватного шляхом аналізу мистецьких творів, кінематографічної та телевізійної продукції через призму феміністичної естетики відкриває нові питання, що потребують вирішення не тільки на теоретичному, а й на практичному рівнях. Зокрема, такими проблемами є розвінчування міфу про «ідеальну домогосподарку», репресивний та експлуататорський характер хатньої роботи, пошук оптимального балансу між професійною самореалізацією та доглядом за домом та сім'єю, соціальна легітимізація «другої зміни», відсутність оплати за виконання репродуктивної праці. Очевидно, що подальші пошуки альтернативних моделей виконання репродуктивної праці повинні відбуватись у міждисциплінарному спектрі, залучаючи як феміністичні студії, так і конкретні соціально–економічні проекти.

Список використаних джерел

1. Антологія феміністичної філософії [пер. з англ. Єгідис Б.]. – К.: Вид–во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 800 с.
2. Арендт Х. Vita activa, или о деятельной жизни / Ханна Арендт; [пер. с нем. и англ. В. В. Библина]. – Санкт–Петербург: Алетейя, 2000. – 437 с.
3. Біблія, або Книги Святого Письма Старого й Нового Заповіту [пер. з давньоєвр., грец. І. Огієнка]. – Київ: Українське Біблійне Товариство, 2009. – 1151 с.
4. Введение в гендерные исследования. Ч. I: Учебное пособие / Под ред. И. А. Жеребкиной. – Харьков: ХЦГИ, 2001; СПб.: Алетейя, 2001. – 708 с.
5. Гусева Ю. Политика «нового быта» СССР [Електронний ресурс] / Юлія Гусева. – Режим доступу: <https://www.b17.ru/article/53118/>
6. Кетлинская В. К., Слепков В. Н. Жизнь без контроля / Вера Казмировична Кетлинская, Владимир Николаевич Слепков. – Ленинград: Изд–во «Молодая гвардия», 1929. – 112 с.
7. Коллонтай А. М. Женщина–работница в современном обществе [Електронний ресурс] / Александра Михайловна Коллонтай. – Режим доступу: <http://levoradikal.ru/archives/264>
8. Коллонтай А. М. Избранные статьи и речи / Александра Михайловна Коллонтай. – М.: Политиздат, 1972. – 432 с.
9. Кравчук Ю. Публічний вимір приватного досвіду: виставка «Материнство» [Електронний ресурс] / Юстина Кравчук. – Режим доступу: <http://ukraine.politicalcritique.org/2015/05/publicnyj-vymir-privatnogo-dosvidu-vystavka-materynstvo>
10. Ксенофонт Домострой [Електронний ресурс] / Ксенофонт – Режим доступу: <http://ancientrome.ru/antlitrt/t.htm?a=1348108000#7>
11. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения / Карл Маркс, Фридрих Энгельс; [пер. с нем.]. – М.: Гос. изд–во полит. лит–ры, 1955 – Т.3. – 630 с.
12. Парфан Н. Семіотика кухні [Електронний ресурс] // Коридор / Надія Парфан. – Режим доступу: <http://korydor.in.ua/texts/1333-semiotyka-kuhni>
13. Первушина Е. Ленинградская утопия. Авангард в архитектуре Северной столицы / Елена Первушина. – М. – Санкт–Петербург: Центрполиграф, 2012. – 384 с.
14. Платон. Собрание сочинений в четырех томах / Платон; [пер. с древнегреч.]. – М.: Мысль, 1993 – Т.2. – 528 с.
15. Торнтон С. 33 митці у 3 актах / Сара Торнтон; [пер. з англ. Ю. Мазура, О. Михеда, І. Шувалової]. – Київ: ArtHuss, 2016. – 336 с.
16. Фридан Б. Загадка женственности [Електронний ресурс] / Бетти Фридан. – Режим доступу: http://www.liberta.dp.ua/wp-content/uploads/2013/11/Загадка_женственности.pdf
17. Douglas S. J. Where the Girls Are: Growing Up Female with the Mass Media / Susan Jeanne Douglas. – New York: Random House, 1994. – 340 p.

18. Hochschild A. R., Machung A. The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home / Arlie Russell Hochschild, Anne Machung. – New York: Penguin Books, 2003. – 322 p.

19. Lamb V. M. The 1950's and the 1960's and the American Woman: the transition from the «housewife» to the feminist [Електронний ресурс] / Vanessa Martins Lamb. – Режим доступу: <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-00680821/document>

20. The World's Women 2010: Trends and Statistics // UN Publications. – New York: United Nations, 2010. – 255 p.

References

1. Antolohiia feministychnoi filosofii [per. z angl. Yehidys B.]. – K.: Vyd-vo Solomii Pavlychko «Osnovy», 2006. – 800 s.

2. Arendt Kh. Vita activa, ili o deyatelnoy zhizni / Khanna Arendt; [per. s nem. i angl. V. V. Bibikhina]. – Sankt-Peterburg: Aleteya, 2000. – 437 s.

3. Bibliya, abo Knyhy Svyatoho Pys'ma Staroho y Novoho Zapovitu [per. z davnoyevr., hrets. I. Ohiyenka]. – Kyiv: Ukrainy'ske Bibliyne Tovarystvo, 2009. – 1151 s.

4. Vvedenie v gendernye issledovaniya. Ch. I: Uchebnoe posobie / Pod red. I. A. Zherebkinoy. – Kharkov: KhTsGI, 2001; SPb.: Aleteya, 2001. – 708 s.

5. Guseva Yu. Politika «novogo byta» SSSR [Elektronnyy resurs] / Yuliya Guseva. – Rezhym dostupu: <https://www.b17.ru/article/53118/>

6. Ketlinskaya V. K., Slepok V. N. Zhizn bez kontrolya / Vera Kazimirovna Ketlinskaya, Vladimir Nikolaevich Slepok. – Leningrad: Izd-vo «Molodaya gvardiya», 1929. – 112 s.

7. Kollontay A. M. Zhenshchina-rabotnitsa v sovremenom obshchestve [Elektronnyy resurs] / Aleksandra Mikhaylovna Kollontay. – Rezhym dostupu: <http://levoradikal.ru/archives/264>

8. Kollontay A. M. Izbrannye stati i rechi / Aleksandra Mikhaylovna Kollontay. – M.: Politizdat, 1972. – 432 s.

9. Kravchuk Yu. Publichnyy vymir pryvatnoho dosvidu: vystavka «Maternystvo» [Elektronnyy resurs] / Yustyna Kravchuk. – Rezhym dostupu: <http://ukraine.politicalcritique.org/2015/05/publichnyj-vymir-pryvatnoho-dosvidu-vystavka-maternystvo>

10. Ksenofont Domostroy [Elektronnyy resurs] / Ksenofont – Rezhym dostupu: <http://ancientrome.ru/antlitrt.htm?a=1348108000#7>

11. Marks K., Engels F. Sochineniya / Karl Marks, Fridrikh Engels; [per. s nem.]. – M.: Gos. izd-vo polit. lit-ry, 1955 – T.3. – 630 s.

12. Parfan N. Semiotyka kukhni [Elektronnyy resurs] // Korydor / Nadiya Parfan. – Rezhym dostupu: <http://korydor.in.ua/texts/1333-semiotyka-kuhni>

13. Pervushina Ye. Leningradskaya utopiya. Avangard v arkhitekture Severnoy stolitsy / Yelena Pervushina. – M. – Sankt-Peterburg: Tsentrpoligraf, 2012. – 384 s.

14. Platon. Sobranie sochineniy v chetyrekh tomakh / Platon; [per. s drevnegrech.]. – M.: Mysl, 1993 – T.2. – 528 s.

15. Tornton S. 33 myttsi u 3 aktakh / Sara Tornton; [per. z anh. Yu. Mazura, O. Mykheda, I. Shuvalovoyi]. – Kyiv: ArtHuss, 2016. – 336 s.

16. Fridan B. Zagadka zhenstvennosti [Elektronnyy resurs] / Betti Fridan. – Rezhym dostupu: http://www.liberta.dp.ua/wp-content/uploads/2013/11/Zagadka_zhenstvennosti.pdf

17. Douglas S. J. Where the Girls Are: Growing Up Female with the Mass Media / Susan Jeanne Douglas. – New York: Random House, 1994. – 340 p.

18. Hochschild A. R., Machung A. The Second Shift: Working Parents and the Revolution at Home / Arlie Russell Hochschild, Anne Machung. – New York: Penguin Books, 2003. – 322 p.

19. Lamb V. M. The 1950's and the 1960's and the American Woman: the transition from the «housewife» to the feminist [Elektronnyy resurs] / Vanessa Martins Lamb. – Rezhym dostupu: <https://dumas.ccsd.cnrs.fr/dumas-00680821/document>

20. The World's Women 2010: Trends and Statistics // UN Publications. – New York: United Nations, 2010. – 255 p.

Bulanova-Duvalko L. F., graduate student, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), demelza@list.ru

The aesthetic and philosophical dimensions of the transformations of femininity in the household space

The narrative tradition of the performance of household duties by women within the Western European, American and Soviet visual culture is under aesthetic and philosophical analysis. The basis of the research is a methodology of the feminist aesthetics which is an intellectual trend that focuses on the analysis and critique of art from the positions of the feminist theory. The philosophical framework of the naturalness of defining household labor as attributed to women is covered. The

selected works from the history of the Western European art are analyzed regarding their narrative tradition of associating women with the private sphere. The origin of the American cultural myth of the «perfect housewife» and its representations in the discourses of the popular culture and feminist art are considered. The main tendencies of the female fulfillment in household space within the communist and socialist ideologies of the Soviet Union are defined. The theoretical and practical dimensions of the «second shift» phenomenon are described.

Keywords: femininity, household sphere, reproductive labor, feminist aesthetics, second shift.

* * *

УДК 572:141.5:261.6

Вергелес К. М., кандидат філософських наук, доцент, Вінницький національний медичний університет ім. М. І. Пирогова (Україна, Вінниця), kvergeles@gmail.com

АНТРОПОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ФІЛОСОФІЇ ТА РЕЛІГІЇ

Аналізується взаємозв'язок філософії й релігії, їх змістовні характеристики, особливості стилю викладу матеріалу. Особлива увага приділяється проблемі існування релігійного змісту в філософських текстах і навпаки, того, що філософія є релігійною, задовго до того, як вона починає досліджувати проблеми релігії. Наголошується на антропологічних складових і філософії, і релігії – вони створюються та існують заради людини, для відповіді на головні питання її життя.

Ключові слова: філософія, релігія, антропологія, людина, особистість, культура, віра, мораль, соціум.

Драматизм сучасності характеризується знеціненням духовних ідеалів та цілей, розмиванням моральнісних орієнтирів, наслідком чого є «загубленість» людини. Пошуки нової системи духовних координат, нових цінностей, тим або іншим чином, повертають людину до вічного початку її сутності – до свободи. Тенденції сучасної політики, що пов'язані з посиленням поляризації міжнародного співтовариства, теж указують на актуальність зазначеної проблеми. Вочевидь, що величезна криза у відносинах між ісламськими державами і західним суспільством демонструє те, що ґрунтом такого протистояння є вже не протиріччя суто економічного або ідеологічного плану, а справжня світоглядна безодня, прірва, яка розділила світ релігійності в ісламі, з одного боку, а з іншого – світ секуляризованого християнства. Як основою філософії, так і основою стратегій економічних і політичних відносин, головним у сьогоденні є принцип раціональності. Такі обставини дозволяють обґрунтувати гіпотезу, що неминучість ініціації філософських побудов релігійними основами опосередковано доводить й необхідність враховувати дієвість релігійних мотивацій і в політичній, культурній, психологічній та ін. сферах. В такий спосіб, сучасна міжнародна ситуація маніфестує важливість релігійної проблематики як у процесі наукового пізнання, так й в практичній діяльності.

Філософські дослідження взаємозв'язку філософії й релігії, які ґрунтуються на фундаментальних традиціях, можна розділити на такі, що протиставляють релігію і філософію, але й існують і такі дослідження, що визнають та обґрунтовують їх конкретно-історичну взаємопов'язаність. Аналіз цієї проблеми має міждисциплінарний характер і вимагає залучення оригінальних джерел, як із сфери філософської антропології та історії філософії, так із сфери християнської антропології.

Більшість мислителів, які визнають правомірність метафізики, не заперечують й факту щільного взаємозв'язку між релігією і філософією. Зв'язок релігії та філософії розкривають такі видатні мислителі, як І. Кант,